

6. Конопкин, О. А. Психическая саморегуляция произвольной активности человека (структурно-функциональный подход). // О. А. Конопкин. Вопросы психологии. - 1995. - №1. - С.5- 12.
7. Малкина-Пых, И. Г. Экстремальные ситуации /И. Г. Малкина-Пых. - М.: Изд-во Эксмо, 2006. - 960с.
8. Пряжников, Н. С. Психология труда и человеческого достоинства /Н. С. Пряжников, Е. Ю. Пряжникова. — М.: издательский центр «Академия», 2004. - 480с.
- 9 Основы психологии: Практикум: учеб. Пособие для студентов мед. высших заведений/В. П. Дуброва [и др.]; под общ. ред. В. П. Дубровой. - Минск.: Беларусь, 2003. - 288с.
10. Симонов, П. В. Информационная теория эмоций// Психология эмоций: Тексты / ' Под ред. В. К.Вилюнаса, Б. Ю.Гиппенрейтер. - М.,1984. - С.178-185.
11. Щербатых, Ю. В. Связь черт личности студентов-медиков с активностью вегетативной нервной системы/Ю. В. Щербатых //Психологический журнал. - 2002.-№1.- С. 118-122.

УДК 371.134:78

О.М.ПАВЛЕНКО

ДЖАЗОВО-ІМПРОВІЗАЦІЙНА КОМПЕТЕНЦІЯ МАЙБУТНЬОГО ВЧИТЕЛЯ МУЗИКИ: СТРУКТУРНО-ФУНКЦІОНАЛЬНИЙ АНАЛІЗ

Анотація. У статті розкриваються зміст та особливості компетентнісного підходу. Висвітлюються базові поняття компетентнісного підходу. Представлено структуру джазово-імпровізаційної компетенції майбутнього вчителя музики. Проаналізовано функції джазово-імпровізаційної компетенції майбутнього вчителя музики.

Ключові слова: компетентнісний підхід, компетентність, компетенція, джазово-імпровізаційна компетенція.

Аннотация. В статье раскрываются содержание и особенности компетентностного подхода. Освещаются базовые понятия компетентностного подхода. Представлена структура джазово-импровизационной компетенции будущего учителя музыки. Проанализированы функции джазово-импровизационной компетенции будущего учителя музыки.

Ключевые слова: компетентностный подход, компетентность, компетенция, джазово-импровизационная компетенция.

Annotation. In the article maintenance and features of competency approach are illuminated. The base concepts of competency approach are illuminated. The structure analysis of jazz-improvisation competency of the future teacher of music is presented. The functions of jazz-improvisation competency of the future teacher of music are analysed.

Keywords: competency approach, competence, competency, jazz-improvisation competency.

Постановка проблеми. Трансформаційні процеси, що охопили всі сфери соціально-економічного життя сучасного суспільства, значною мірою викликані широким міграційним рухом, впливають на розвиток культури міжнаціональних відносин і вимагають оновлення освітніх концепцій та парадигм.

Євроінтеграційні процеси освітньої політики нашої держави вимагають концептуального переосмислення професійної підготовки фахівців музично-педагогічного профілю. Головною метою мистецького навчання має стати підготовка висококваліфікованих та конкурентноспроможних фахівців у галузі культури та освіти.

Впровадження компетентнісного підходу у галузі мистецької освіти передбачає підготовку майбутніх вчителів музики нової формації, що не лише володіють знаннями та уміннями художньої діяльності, а й у готовності до успішної практичної діяльності. Саме тому набуття джазово-імпровізаційної компетенції майбутнім вчи-

телем музики дозволить йому практично реалізувати свій музично-педагогічний та музично-творчий потенціал набутий в процесі навчання джазової імпровізації.

Аналіз останніх досліджень та публікацій, в яких започатковано вирішення цієї проблеми і на які спирається автор. Проблеми становлення компетентнісного підходу в освіті присвячені дослідження В. Адольфа, Н. Бібік, Л. Ващенко, О. Дахіна, І. Зимньої, О. Локшиної, О. Овчарук, Л. Парашенко, О. Пометун, Дж. Равена О. Савченко, Н. Сороко, Т. Сорочан та ін. Аспекти проблеми, пов'язані з впровадженням компетентнісного підходу в процес підготовки майбутніх фахівців і практику освіти, розглядаються в працях В. Болотова, В. Лозової, С. Серікова, О. Таїзової, А. Хуторського, С. Шишової, Е. Шорта та ін.

Сьогодні у галузі музично-педагогічної освіти різні аспекти компетентності вчителя мистецьких дисциплін та шляхи її формування досліджують вчені-педагоги Л. Масол, М. Михаськова, М. Найденко, О. Олексюк, Г. Падалка, Т. Рейзенкінд, □ .Ростовський, В. Шульгіна, О. Щолокова та ін. Однак, незважаючи на значні здобутки мистецької педагогіки, проблема структури та функції джазово-імпровізаційної компетенції майбутнього вчителя музики ще не вирішена в теорії та практиці музично-педагогічного навчання та виховання.

Формування цілей статті (постановка завдання). Метою даної статті є висвітлення структури та функцій джазово-імпровізаційної компетенції майбутнього вчителя музики. Реалізація поставленої мети зумовила такі **завдання**:

- розкрити особливості компетентнісного підходу;
- висвітлити сутність понять «компетентність», «компетенція»;
- здійснити структурний аналіз джазово-імпровізаційної компетенції майбутнього вчителя музики;
- зробити функціональний аналіз джазово-імпровізаційної компетенції майбутнього вчителя музики.

Виклад основного матеріалу дослідження з повним обґрунтуванням отриманих наукових результатів. На сьогоднішній день в освіті особлива увага звертається на впровадження в освітній процес компетентнісного підходу. Перспективність компетентнісного підходу вбачають у високій готовності майбутнього вчителя до успішної практичної діяльності. Вчені-педагоги (Н. Бібік, В. Бондар О. Овчарук, О. Пометун, О. Савченко) у науково-педагогічних розробках компетентнісної парадигми освіти наголошують на необхідності зміщення акценту; накопичування нормативно визначених знань, вмінь і навичок до формування і розвитку в учнів здатності практично діяти, застосовувати індивідуальні техніки досвід успішних дій у ситуаціях професійної діяльності та соціальної практики.

На думку В. Шахова перспективність компетентнісного підходу полягає у тому, що він передбачає високу міру готовності майбутнього фахівця до успішної педагогічної діяльності, забезпечує активізацію механізмів загального професійного саморозвитку студента і передбачає врахування мотивації, і динаміки у процесі професійної підготовки, навчання, організації саморуку до кінцевого результату. Тому основне призначення компетентнісного підходу, вказує учений, полягає в створенні умов для самоорганізації діяльності та особистості майбутнього вчителя, виявлення і розвитку його творчих можливостей формування авторської педагогічної позиції, неповторної педагогічної технології.

Компетентнісний підхід трактується вченими-педагогами (С. Адам, А. Андрєєв О. Корсаков, О. Пометун, Д. Трубачова та ін.) як націленість навчального процесу на формування та розвиток у суб'єктів навчання ряду ключових і предметних компетенцій. С. Адам вказує, що головною особливістю компетентнісного підходу є перенесення акцентів з процесу навчання на його результати, якими є ком-

петенції. Вони не є ізольованими одиницями навчальних планів і втілюють елементи академічної та професійної освіти, оцінку попереднього досвіду навчання та тенденції до подальшого розвитку.

На думку О.Заблоцької [2] особливостями компетентнісного підходу є: визнання компетенцій в якості кінцевого результату навчання та їх цілеспрямоване формування, перенесення акцентів з поінформованості суб'єктів навчання на їх уміння використовувати інформацію для вирішення практичних проблем, оцінювання рівня сформованості в студентів компетенцій як результату навчального процесу, студентоцентрированість спрямованість навчання, націленість фахової підготовки на майбутнє працевлаштування випускників.

Базовими категоріями до компетентнісного підходу постають поняття «компетентність» та «компетенція». Ці дефініції ввійшли у науковий обіг професійної педагогіки з початку 90-х років XX ст. Потрібно зазначити, що у науковій літературі існують різні тлумачення понять «компетентність» та «компетенція».

А.Хуторський, досліджуючи зазначені категорії, наполягає на розмежуванні значень «компетентність» та «компетенція». Так, вчений розглядає компетентність як особистісну якість людини (сукупність якостей), як рівень володіння цим потенціалом, тобто характеристику самого суб'єкта, що показує рівень володіння компетенціями та мінімальний досвід певної діяльності.

На думку Г. Скоробогатова компетентність - це вміння використовувати отримані знання у різних життєвих ситуаціях, самостійно здобувати необхідні знання, грамотно працювати з інформацією; вміння бачити проблеми, що виникають та знаходити правильне їх розв'язання; вміння вести дискусію, спокійно та обґрунтовано відстоювати свою позицію тощо.

А.Богуш вказує, що компетентність - це комплексна характеристика особистості, що включає в себе результати попереднього психологічного розвитку: знання, вміння, навички, креативність, ініціативність, самостійність, самооцінку, самоконтроль.

І.Зимня розуміє компетентність як інтелектуальну і особистісно обумовлену соціально-професійну життєдіяльність людини, що ґрунтується на знаннях, компетенціях.

Н.Яциніна вважає, що під компетентністю розуміється інтегральна якість особистості, яка виявляється в загальній здібності та готовності її до діяльності, заснованої на знаннях та досвіді, які набуті в процесі навчання й соціалізації та орієнтовані на самостійну і успішну участь у діяльності.

На думку Н. Бібік, поняття «компетенція» є дещо вужчим порівняно з поняттям «компетентність». Це поняття співвідноситься з конкретними видами діяльності і використовується для позначення серій вмінь, знань, необхідних для ефективного виконання дій. Вчена вважає, що компетенція це є соціально закріплений освітній результат.

А.Хуторський вказує, компетенція - це соціальна вимога, норма до освітньої підготовки людини, що є необхідною для продуктивної діяльності в певній сфері, це набір можливостей, здібностей, знань, умінь, навичок у певній галузі.

На думку вчених-педагогів (Н.Авдєєва, Н.Бібік, І.Єрмаков, Е.Зеєр, О.Овчарук, А.Хуторський та ін.) набуття людиною компетентності у певній галузі передбачає, насамперед, володіння основними, базовими або ключовими компетенціями.

Так, А. Хуторський [6] пропонує трьохрівневу ієрархію компетенцій:

1) ключові - відносяться до загального (метапредметного) змісту освіти. До таких ключових компетенцій вчений відносить: ціннісно-змістовні, загальнокультурні, навчально-пізнавальні, інформаційні, комунікативні, соціально-трудова, компетенція особистісного самовдосконалення;

2) загальнопредметні - відносяться до певного кола навчальних предметів та освітніх галузей;

3) предметні - складові, конкретизовані по відношенню до попередніх рівнів компетенції, які мають конкретне описання і можливість формування в рамках навчальних предметів.

Сьогодні вчені-педагоги у галузі мистецької освіти (Л.Масол, М.Михаськова, М.Найденко, О.Олексюк, Г.Падалка, Т.Рейзенкінд, О.Ростовський, В.Шульгіна, О.Щолокова та інші) активно досліджують різні аспекти компетентності вчителя мистецьких дисциплін та шляхи її формування.

О.Олексюк, досліджуючи професійну компетентність вчителя, розглядає її як володіння знаннями, уміннями, нормативами необхідними для виконання професійних обов'язків, психологічними якостями, а також як реальну професійну діяльність відповідно до еталонів і норм.

О.Щолокова розглядає формування художньої компетентності вчителя з позицій культурологічного підходу. На думку вченої художня компетентність педагога включає не тільки вміння конструювати педагогічний процес, але й поєднує глибокі знання та особистісні й професійні якості. Також О.Щолокова визначає фахову компетентність у галузі мистецької освіти як «особистісно-професійну характеристику педагога», що передбачає широку культурологічну освіченість, творче мислення і власні світоглядні установки.

Т.Рейзенкінд розглядає компетентність педагога як загальну здатність особистості, що базується на знаннях, досвіді, цінностях, здібностях, набутих завдяки навчанню. Вчена зазначає, що компетентність як загальна, так і художня це система внутрішніх ресурсів, необхідних для побудови ефективної навчальної діяльності, готовності особистості до застосування засвоєних знань на практиці особистісного смислоутворення.

У процесі підготовки майбутнього вчителя музики до професійної діяльності практична підготовка займає важливе місце. Інструментально-виконавській підготовці в галузі музично-педагогічного навчання та виховання надається вагоме значення. В процесі такої підготовки відбувається накопичення спеціальних та загальноестетичних знань, формуються професійні уміння та навички, розвивається специфічне музичне мислення, набувається художній та музичний досвід. При цьому особлива увага надається музично-творчим видам діяльності. Активізація творчої діяльності майбутнього вчителя музики є одним із аспектів інструментально-виконавської підготовки. Загальновідомо, що творчість є необхідною умовою практичної діяльності вчителя музично-педагогічного профілю.

Джазова імпровізація є тим видом музично-творчої діяльності, що забезпечить і розширить сферу застосування професійних можливостей майбутнього вчителя музики в контексті мінливих соціокультурних умов, сприятиме формуванню творчого потенціалу особистості, засвоєнню та застосуванню набутих знань, вмінь та навичок, активізації музичних здібностей, музичного мислення, здатності до самостійного творчого розвитку. Тому результатом такого навчання в процесі інструментально-виконавської підготовки, на нашу думку, є набуття майбутнім вчителем музики джазово-імпровізаційної компетенції. Така компетенція може бути складовою інструментально-виконавської компетентності вчителя мистецького профілю.

На нашу думку джазово-імпровізаційна компетенція складається із знання характерних особливостей джазового мистецтва; розуміння сутності джазу, його імпровізаційної особливості; знання звукової специфіки, специфіки інтонуювання, форми, ритмічної структури. Також одним із елементів такої компетенції може бути знання особливостей становлення джазового мистецтва, його періодів (ар-

хаїчний джаз, класичний джаз, сучасний джаз); ознайомлення з основними стилями та жанрами, течіями та напрямками джазової музики; обізнаність щодо яскравих представників джазу.

Джазове мистецтво за своєю суттю імпровізаційне мистецтво. Хоча застосування імпровізації у джазі не завжди є обов'язковим. Це пов'язано, перш за все, з специфікою стилю, жанру, напрямку або течії. Тому в мистецтві джазу знаходять широке використання різні види джазової імпровізації; вокальна й інструментальна, сольна й ансамблева, тональна й атональна, вільна й обмежена, частково або повністю розпланована. Ще виділяють імпровізацію на тему, імпровізацію на квадрат, імпровізацію на лад, вільну імпровізацію, імпровізацію на стиль. Знання різновидів джазової імпровізації ми включили до структури джазово-імпровізаційної компетенції майбутнього вчителя музики.

Одним із елементів джазово-імпровізаційної компетенції, на нашу думку, є знання категорій джазової імпровізації та їх особливостей. До них ми відносимо: тема джазового стандарту (структурний фрагмент твору; спосіб пробудити фантазію імпровізатора; привід для імпровізації), джазовий квадрат (формоутворююча категорія джазу; гармонічний та структурний план теми, який є фундаментом для імпровізації), джазовий риф (інтонаційно-ритмічний зворот, який багато-разово повторюється), джазовий патерн (інтонаційний зворот, що повторюється в різних імпровізаційних ситуаціях), брейк (коротка сольна імпровізаційна вставка, яка виникає на межі розділів форми та супроводжується стоп-таймом).

Гармонія у джазовому мистецтві є одним із важливих засобів виразності. Джазова гармонія є основою джазової імпровізації. Знання основ джазової гармонії є одним із важливих елементів джазово-імпровізаційної компетенції. До таких основ ми відносимо ознайомлення з основними видами септакордів, акордами з ноною, ундецимою, терцдецимою, принципами альтерації в акордах тощо; знання типових гармонічних формул, акордових комбінацій, які мають широке розповсюдження в джазовій музиці.

Види і засоби імпровізаційної техніки в джазі надзвичайно різноманітні. Джазова імпровізація створюється як обробка та розробка початкового музичного матеріалу, починаючи від простого варіювання мелодичної лінії та відмови від неї на користь звукових побудов, які відносяться до гармонічного базису або ладу. Тому знання принципів варіювання (парафразний, лінійний), видозміни мелодичної лінії та створення імпровізаційної лінії на основі гармонічної послідовності за допомогою прохідних і допоміжних звуків, затримання, оспівування, гамоподібних пасажів, діатонічних і хроматичних секвенцій, ритмічного варіювання допоможуть майбутньому вчителю розвивати, прикрашати, змінювати мелодію і ритміку, імпровізувати нові варіанти виконання тощо.

Майбутній вчитель музики повинен володіти певним арсеналом джазових виконавських прийомів які властиві джазу. Знання типу атаки звуку в джазі, способів звуковидобування, особливостей артикуляції, інтонування, специфіки фразування допоможуть оволодіти джазовою манерою виконання.

До структури джазово-імпровізаційної компетенції майбутнього вчителя музики ми включили володіння вміннями джазової імпровізації. Компонентами вмінь джазової імпровізації ми виділяємо такі: вміння оперувати прийомами розвитку музичного матеріалу (прийоми мелодичного та гармонічного розвитку), вміння імпровізувати на тему джазового стандарту, вміння імпровізувати на гармонію джазового стандарту, вміння застосовувати ритмічне варіювання до горизонтальної та вертикальної джазової імпровізаційної лінії, вміння збагачувати гармонічну сітку джазового стандарту, вміння видозмінювати акомпанемент в процесі джазової імпровізації, вміння імпровізувати у формі блюзу, вміння імпровізувати у типовій джазовій формі AABA.

Для джазового музикування одним із важливих чинників є розвиток музичних здібностей. Одним із компонентів музичних здібностей є слухові уявлення під якими розуміють довільне користування слуховими уявленнями, що відображають звуковисотний рух і виражаються у відтворенні на слух мелодій. Такий вид творчої діяльності як гра на слух створює умови для оперування музично-слуховими уявленнями, формування слухо-рухового взаємозв'язку, слухо-зорово-рухової орієнтації на клавіатурі. У процесі гри на слух також відбувається засвоєння слухом ритмічних особливостей, елементів ладу, тональності, гармонічних засобів, закономірностей розвитку мелодії та гармонії, формування відчуття музичної форми. Гра на слух дозволяє відтворити на музичному інструменті почуту джазову мелодію, імпровізацію тощо. Вміння грати на слух дозволяє першою активізувати слухову сферу в процесі джазового музикування, а не моторну.

Специфіка джазового музикування, на противагу академічному виконавству, полягає в тому, що музиканту пропонується до вивчення і виконання не музичний твір в якому виписано нотами мелодія, акомпанемент, динаміка, фразування, агогіка тощо, а тільки мелодія з буквено-цифровим позначенням. Тому для того, щоб вміти виконувати джазові твори за буквено-цифровим позначенням потрібно знати як позначаються акорди в джазі (вид та структура акорду, альтерація та заміна тону в акорді тощо), вміння підібрати акомпанемент до мелодії з урахуванням жанру та стилю джазового стандарту з відповідним розташуванням акордів (тісне, широке, мішане положення акорду, відкрита та закрита позиції акорду), використовуючи моделі-стереотипи.

Оскільки особливість компетентнісного підходу передбачає спрямування змісту навчання в русло професійної діяльності, конче важливим є набуття майбутнім вчителем музики практичного досвіду вже під час навчання. Важливим аспектом є не лише набуття знань та вмінь, а усвідомлення їх сутності та можливостей застосування у майбутній музично-педагогічній діяльності. Тому досвід сольного та ансамблевого джазового музикування ми виділили останніми елементами джазово-імпровізаційної компетенції майбутнього вчителя музики.

У сольному джазовому музикуванні практично застосовуються знання й вміння набуті в процесі навчання, формуються та вдосконалюються особистісні характеристики особистості, діагностуються та коригуються результати власної музично-творчої діяльності, усвідомлюється важливість отриманих знань й вмінь для подальшої професійної діяльності, здатності самостійно розвивати та реалізовувати фаховий потенціал.

У ансамблевому музикуванні крім вище згаданих позицій майбутній вчитель музики набуває досвіду гри в різних ансамблевих складах (дует, тріо, квартет, ансамбль типу «комбо», «біг-біт», «диксиленд» тощо), вміння акомпанувати та розуміти партнера по ансамблю в процесі музично-творчої взаємодії.

Перспективність оволодіння джазово-імпровізаційною компетенцією майбутнім вчителем музики, на нашу думку, полягає в можливості практично реалізувати свій музично-творчий та музично-педагогічний потенціал набутий в процесі навчання не тільки на уроках музики (знання історії джазового мистецтва, характерних особливостей джазу, вміння виконувати джазові твори з імпровізацією тощо), а й у позакласній музично-творчій шкільній роботі (створення шкільних ансамблів різного типу, аранжування творів для різних ансамблевих складів, навчання учнів імпровізаційному соло в ансамблі, участь у концертних програмах: сольне джазове виконання, акомпанування солістам, хору).

Також ми вважаємо, що однією із функцій джазово-імпровізаційної компетенції може бути практична реалізація фахового потенціалу майбутнього вчите-

ля музики в початковому спеціалізованому музичному навчанні (навчання основ джазового виконавства та джазової імпровізації).

На нашу думку набуття джазово-імпровізаційної компетенції дозволить майбутньому вчителю музики стати учасником сучасних різноманітних естрадно-джазових колективів в яких буде можливість реалізувати свій музично-творчий потенціал, практичний досвід та самостійно вдосконалюватися.

Висновки. Таким чином, впровадження компетентнісного підходу до музично-педагогічної освіти на сьогоднішній день є вкрай актуальним. Володіння ключовими, загальнопредметними та галузевими компетенціями дозволить майбутньому вчителю музики практично реалізувати свій фаховий потенціал, швидко реагувати на постійно зростаючі вимоги до професійної діяльності.

Навчання джазової імпровізації майбутнього вчителя музики в процесі інструментально-виконавської підготовки сприятиме формуванню джазово-імпровізаційної компетенції.

Структура джазово-імпровізаційної компетенції майбутнього вчителя музики, на нашу думку, може складатися з таких структурних елементів: знання характерних особливостей джазового мистецтва; знання періодів джазу, основних стилів та жанрів, течій та напрямів джазової музики; знання різновидів джазової імпровізації; знання категорій джазової імпровізації; знання основ джазової гармонії; знання принципів, способів та прийомів розвитку музичного матеріалу; знання основ джазового виконавства; вміння джазової імпровізації; вміння грати на слух; вміння виконувати джазові твори за буквено-цифровим позначенням; досвід сольного джазового музикування; досвід ансамблевого джазового музикування.

Оволодіння джазово-імпровізаційною компетенцією дозволить майбутньому вчителю музики практично реалізувати музично-педагогічний та музично-творчий потенціал не тільки в загальноосвітній школі (уроки музики, позакласна музично-творча шкільна робота), а й у школах естетичного виховання (навчання основам джазового виконавства та джазової імпровізації).

Перспективи подальших розвідок у даному напрямку ми вбачаємо у висвітленні умов формування джазово-імпровізаційної компетенції майбутнього вчителя музики.

Література:

1. Бібік Н. М. Компетентнісна освіта - від теорії до практики / Н. М. Бібік, І. Г. Єрмаков, О. В. Овчарук. - К.: Плетяда, 2005 - 120 с.
2. Заблоцька О. С. Компетентнісний підхід як освітня інновація: порівняльний аналіз / Вісник Житомирського державного університету. - Серія: Педагогічні науки. - Випуск 40. - Житомир: Вид-во ЖДУ ім. І. Франка, 2008. - С. 63-68.
3. Зимняя И. А. Ключевые компетенции / новая парадигма результата образования / И. А. Зимняя // Высшее образование сегодня. - 2003. - № 5. - С. 34—42.
4. Олексюк ОМ. Музично-педагогічний процес у вищій школі/ О.М. Олексюк, М.М. Ткач. - К.: Знання України, 2009. - 123 с.
5. Рейзенкінд Г. Й. Дидактичні основи професійної підготовки вчителя музики в педуніверситеті / Т. Й. Рейзенкінд. - Кривий Ріг: Видавничий дім, 2006. - 640 с.
6. Хуторской А. В. Ключевые компетенции как компонент личностно-ориентированной парадигмы образования /А. В. Хуторской //Народное образование. - 2003. - № 2- С. 58-64.
7. Шахов В.І. Теоретико-методологічні основи базової педагогічної освіти майбутніх учителів: автореф. дис. ... доктора пед. наук: спец. 13.00.04 «Теорія і методика професійної освіти» / В. І. Шахов; Тернопільський національний педагогічний університет ім.В.Гнатюка. - Т., 2008. - 37 с.
8. Щолокова О. П. Професійна компетентність як стратегічний напрямок модернізації мистецької освіти в Україні // Вісник Глухівського державного педагогічного університету. - Серія: Педагогічні науки. - Випуск 8. - Глухів: ГДПУ, 2006. - С. 19-23.